

З моїх спогадів

Надія Кибальчич

Як я колись й собі хотіла писати історію

I

Коли я була малою, то з усіх наук, здається, найбільше любила історію. Досить було мені прочитати на книжці, що вона історична, а вже й вигляд її здавався цікавим та принадним.

Мені й самій хотілося писати історію. Але яку? Се було дуже трудно. Може, історію нашого села? Але як почну розпитувати, то старші зараз догадаються і будуть з мене сміятися. Я хотіла писати історію для власної втіхи і нікому її не показувати.

Хіба написати історію нашого саду?

От я й почала думати, як би її написати.

Той сад з прадідів належав до нашого роду. Се був невеличкий сад. За прадіда там була пасіка. Він був зараз за нашою господею, а я завсіди гуляла тамки. Зі старших туди мало хто ходив, і я вважала його ніби своєю власністю.

Овочевого дерева там було небагато; воно там щось не приймалося або погано росло. Зате там була величезна груша, віття якої спускалося навколо неї наметом аж до землі, і коли вона цвіла, то під нею було без краю хороше та пахучо. Вона мені тоді здавалася якимсь храмом, так там торжественно гули бджоли, такий чудовий запах ішов від віття і так таємничо-прекрасно світило сонячне проміння крізь білий цвіт.

Посеред саду стояло багато вишень, котрі завсіди рясно цвіли, але завсіди мало родили. Уліті я дуже любила сидіти під ними. Вишні росли так, що під ними лишалися вільні круглі місця — лощини. Я їх вважала своїми покоями. Мені хотілося прикрасити ті покої обов'язково власноручними виробами і обов'язково з найпростішого матеріалу. Там у мене були "подушечки", виплетені з тоненьких гнучких лозинок. Трудно було користуватися тими "подушечками", бо вони були тверді і скрізь стреміли гострі кінці. Були там килими з рогожі та трави, дуже не міцні і кострубаті. Але мені здавалося, що в тих, збудованих самою природою, палатах не личило слати килими з тканини, Бог відає де виробленої, — там повинно було бути тільки своє, питоме.

Там були також і прикраси. На лозових обручиках висіло усяке пахуче зілля, на гілках різні немудрі речі з жолудів, з різнобарвної квасольки, з квіток та китиць різної волохатої трави.

Мені здавалося, що там їсти треба тільки найпростішу страву і обов'язково тільки рослинну. І там вона вдавалася незвичайно смачною. Я туди брала хліб, огірки, помідори, моркву, печену картоплю, яблука та грушки. Ласощі та м'ясо були би там зовсім не до речі, і я їх там ніколи не їла.

Моя страва висіла у кошичках власного виробу на високих гілках; були в мене і трав'яні обрусики та полумиски, що я їх сама наробила з жовтої глини, вибілила та

прикрасила по вінцях жолудями та усяким гарненьким зерном.

Кімнат там було чимало: світлиця, кабінет, спочивальня і ще кілька кімнаток. Але мій собака Жучко нарешті випровадив мене відтіль. Він сподобав собі мою світлицю, а часом спочивальню на спання і, викопавши ямку на моїй чудово вирівняній долівці, лягав там спати.

Він се робив день по день, і щодня я мусила зарівнювати ямку, котру він викопував. Але долівка вже не могла бути такою рівною та твердою. Се мені було так неприємно, що я занедбала свої палати і перенеслися під грушу.

Там була тільки одна величезна саля, така величезна, що я не могла її усю прибрати як слід. Навіть замести її було трудно, стільки гіллячок та давнього листя назбиралося під нею за довгі роки. Крім того, сидіти там долі було трошки страшно. Там недалечко ріс кущ бучини, під яким, я чула, хтось колись бачив гадюку. Та й я сама власними очима бачила під ним жука рогача.

Я вибрала собі резиденцію на самій груші поміж гілками, що розлягалися на всі боки. Там посередині було дуже гарно сидіти. Відтіль було видно далеко навколо, навіть було видно шлях і частину села. Бувало, як зачую, що шляхом гуркотять колеса, зараз гляну і побачу, що їде. Я не знаю, чого було так цікаво побачити, що воно їде попри двір, але було дуже, дуже цікаво, який кінь, який віз і хто там сидить.

У саду була моя гойдалка. Ох, як же я любила гойдатись! І як же трудно мені було її зробити! Річ в тім, що старші не давали мені на неї шкура, бо вважали гойдання пустою забавкою, котрій не треба потурати. Але й не забороняли. Я ж без неї не могла собі й уявити ні весни, ні літа, ні осені. Мені було дуже трудно роздобути шнура. Купити не дозволялося, так і доводилося здобувати його іншими способами.

Протягом цілої зими я збирала всі шнури та шнурочки, які тільки могла, і змотувала їх на клубках. Час від часу я брала їх і міряла, щоби знати, скільки назбиралося шнуру. З початку зими і навіть серед зими, у мене завмирало серце, коли я се робила. Мені здавалося, що я ніколи не надбаю стільки, скільки було треба на гойдалку. Але кожної зими все кінчалося добре: на весну мій клубок оказувався величенький. Весною, коли вже спадали сніги і земля тужавіла, коли у садку на сонячних лощинах пробивалася молода травичка, а в гаю розцвітилися ясно-сині проліски, я бралася робити гойдалку. Найперше треба було зв'язати всі шнурки і виміряти їх, щоби знати, у скільки зсукувати їх, чи уп'ятеро, чи ушестеро, чи можна і в більше. Коли шнур був готовий, я першого свята прохала одну з наймичок, щоби вона причепила шнур до гілки. До сього в мене була призначена велика яблунева гілляка, що виросла якось чудно: зовсім рівно над землею убік. Зверху на ній було чимало густолистого віття, через що моя гойдалка була завсіди в холодку.

У саду були дві вишеньки, що я посадила, коли була зовсім маленькою. Тоді восени я якось викопала кілька молоденьких вишеньок, майже обрубала їм коріння і всім на сміх посадила. А вони взяли та й поприймалися. Боже, яка то мені радість була, коли вони уперше зацвіли! Правда, квіточок було мало і якісь такі марненькі, але мені вони здавалися кращими над усі. Тільки ягід з них ніколи не виходило.

Окрім кількох трояндових та бузкових кущів, у садку майже нічого не було, але трава і прості квітки там гарно розросталися. Особливо з того краю, що прилягав до діброви. Вона зараз від саду круто спускалася униз до болота, де росли густі та високі очерети.

Тільки я туди не любила ходити — мені було страшно. Я була певна, що в очеретах водяться вовки. Моя мати розказувала, що як була маленькою, то одного разу пішла з сестрами гуляти в діброву, і вони, гуляючи, спустилися аж до очеретів. Там вони почали рвати квітки, коли глянуть, а з очеретів виглядає справжній вовк. Такий великий, сірий, а очі аж горять. Щастя було, що вони встигли втекти від нього.

Під дібровою в садку росло багато листя і полуниць. Щовесни там бував і цвіт, але ягід ніколи не родило. У нас в родині були перекази, що колись давно там уродило стільки полуниць, що хтось назбирав їх цілу жменю. Я іноді цілу годину лазила та шукала їх. Не ласувати мені хотілося — я навіть зовсім не могла їсти полуниці, а знайти їх, наче який скарб. Потім, положивши їх на кленовий листочок і обложивши навколо дрібними квіточками, врочисто подарувати бабусі.

Майже посеред саду була досить глибока яма, в котрій ріс великий та буйний кущ бучини. Казали, що колись давно то був льох на бджоли. Мені не дозволялося близько підходити до неї, то я й сама боялася, щоби не впасти і не покалічитися. Проте мене Та яма дуже цікавила. Мені здавалося, що якби ту яму розкопати, то можна знайти якусь стародавню річ. Я ж тоді тільки й мріяла, що про археологію. Одного разу, копаючи поблизу, я знайшла якісь черепки і була певна, що вони рештки стародавньої посудини. З мене сміялися і казали, що там не так давно був смітник.

Але я все-таки намагалася складати до купи ті черепки, чи не вийде яка посудина, а тим часом уявляла собі тих людей, що колись нею користувалися.

Може, її зроблено ще в ті часи, коли були козаки. Тут, кажуть, за їхніх часів було невеличке селище. У степу, не дуже далеко від нашого двора, була могила, котра називалася сторожовою. На тій могилі день і ніч стояла варта і дивилася, чи не йдуть татари. Коли вона загляджувала їх, то запалювала смоляні барила, що завсіди стояли наготові на сторожовій. Люди, побачивши той вогонь, забирали своє майно і тікали в очерети. Коли татари, пограбувавши що можна, ішла геть, вони верталися назад до своїх півзруйнованих, а часом і зовсім спалених осель.

Ох, як, мабуть, страшно було людям, коли вони бачили той червоний огонь на сторожовій! Як вони плакали та метушилися, покидаючи свої оселі!

А може, сю посудину зроблено ще давніше? Ті люди, що жили ще раніше від козаків, здавалися мені мовби не справжніми людьми, а нібито трошки русалками та лісовиками. Певне, тоді тут не було ні селищ, ні садів, самі тільки ліси та степи. Болото було не болото, а могутня, широка та глибока ріка. У степу росла трава куди вища від людини, вся перевита пахучим червоним горошком, рожевою та білою березкою, вся уквітчана васильками, материнкою та іншими запашними квітами.

Ліси були такі густі, що там було аж темно, а стовбури дерева здавалися величезними струнками коло нами. Там родило багато усяких ягід, і пташки співали з

ранку до вечора. У лісі водилися дикі звірі, але мені чогось здавалося, ніби люди, що жили в ті часи, вміли боронитися і перемагати їх. Ті люди були зручні, дужі та сміливі, і змагання з дикими звірами надавало лісовому життю якоїсь принади.

Певне, ті люди ходили в довгих білих сорочках, а дівчата завсіди були завітчані і замість намиста носили разки червоних ягідок та горішків.

Я іноді так захоплювалась тим уявленим життям, що надівала довгу білу сорочку, набирала горіхів, ягід та хліба і сідала під берестками біля самої діброви. Біля себе, як зброю, клала сапку і сиділа там від обіду аж до вечера. Надвечір думка про вовків, що, напевно, водяться в очеретах, робилася такою настирливою, що переважувала усі уявлені небезпеки та перемоги над хижими звірами. Тоді я верталася додому, і там мені вдавалося так тісно та невесело.

У садку ще був мій квітник. Багато я мала з ним роботи, але він завсіди виглядав досить нужденно. Чи я не вміла ходити біля квіток, чи там була для них негарна земля — не знаю. Обложення з трави висихало та розпадалося, насіння не сходило або сходило пізно, рослини виростали якісь хворі.

* * *

Коли я обдумувала, як се все написати, мені нараз шибнула думка: хіба се буде історія? Швидше, може, географія, ніж історія, а ще швидше мої власні спогади.

Се все для історії було зовсім непридатне, треба було придумати щось інше.

II

Мені все-таки дуже, дуже хотілося написати історію.

Я думала, думала, нарешті надумала: наш двір — се уся земля.

Коти, собаки, барани, телята, кури, індики та каченята — се різні народи.

Приміром, котяча історія.

Котячий народ у нашому дворі починає свою історію ще з тих часів, коли моя мати була малою.

Коли вона з дідусем та бабусею уперше приїхала сюди літувати, їй хтось подарував сіреньку з жовтими плямами кіточку Мурочку. У тої Мурки найшовся син, жовтий, як гарбуз, через що його назвали Гарбузом.

Нехай в котячій історії Мурчин рід буде королівський рід, а інші коти, що були подаровані або що самі поприставали та мали нащадків, нехай будуть народом.

У Мурочки була Лиска, у Лиски Білочка, у сеї Жучка, у Жучки Киця. При Киці була на світі вже і я, і вона належала власне мені. Від сього часу мені буде легше писати історію, бо се я можу писати не по переказах, які не завсіди бувають правдиві, а по власних спогадах.

При Киці котячий народ був вже численний, але жив у згоді і ніякого безладдя поміж ними не було.

Але коли Киці було вже два роки, тітка Ліза привезла від знайомих маленьке муреньке котеня з дуже блискучими очима. З нього виросла дуже гнівлива кітка Чортиха, котрої боялися не тільки всі коти, а й люди і котра з самого малку намагалася зіпхнути Кицю з королювання, щоб самій королювати.

Коли вона їла зі спільної миски, ніхто з котів не зважувався їсти разом з нею, навіть найгордовитіші кітки та найдужчі коти. Киця ж завжди їла з простими котами.

Чортиха не знала чого завжди була розгнівана.

Приміром, пам'ятаю, що раз я сиділа в світлиці і вишивала простирало для сподіваних Кициних кошенят. Чортиха лежала на кріселку, недалечко від мене. Якось я зненацька випустила наперсток, і він покотився під Чортишине кріселко. Я нахилилася, щоб його узяти, а вона кинулася до мене і вчепилася обома лапами мені у волосся. Ледве я від неї оборонилася. Потім мені було дуже соромно, що вона мене побила.

Найдужче чіплялася Чортиха до Киці. Ся передше була така поважна кітка, велика та оксамитна, її всі слухали, всі шанували, а Чортиха так її переслідувала, що бідна Киця мусила завжди від неї ховатися, паче остання. Скінчилося на тім, що одного літа Киця пішла жити до сусід та так і залишилася там навіки. Сусіди були люди убогі, і їй там доводилося жити досить злиденно, але все-таки легше, ніж там, де взяла гору люта Чортиха. Вона інколи навідувалася до нас, але тільки крадькома, щоби та її не бачила.

Стала Чортиха королювати над котячим народом. Коли стала королювати вона та її рід, усе пішло по-іншому. Між котами настали такі свари, що не тільки їм самим, а й нам усім доводилося гірко. Чортиха та її дочка Чортючка щодня призводили всіх котів до такої бійки, що трудно було їх і розбороняти. Крик, галас, біганина! Всі коти люті, перелякані, один одного боїться або один одного намагається скривдити.

Давніше, бувало, вони всі любили лежати на бабусиному ліжку — так, бувало, і вкриють його різнобарвним килимом. Але Чортиха з дочкою, і собі уподобавши те ліжко, більше нікого туди не пускали.

Раз у раз, разів по десять на день, вони кого-небудь били і при цьому самі ж таки страшенно кричали. Обі зони були маленькі, сухенькі, золотоокі і такі жваві, що ніхто не міг справитися з ними.

У Чортючки була дочка Замурзанка (у неї на носі були якісь такі плями, що вона завжди здавалася мов замурзаною). Але ся була така вже лиха, що ще не навчилася добре ходити, а все в коші заводила з котенятами свари, а старим кіткам передрапувала носи.

Її довелося віддати до знайомих, де вона жила одна, і їй там нікого було бити та мучити.

При королюванні Мурчиного роду визначився котик Гвоздик, що був чорний з білим, а ніс мав такий пописаний, що він нагадував квітку, так званий хінський гвоздик. Він буває білив з червоним. Гвоздик був дуже розумний і розсудливий. Моя бабуся так йому віри доймала, що раз поручила доглядати маленьке курча, котре квочка вилупила десь у бур'янах, а водити не схотіла. Се було восени, і Гвоздик любив сидіти на вікні та грітися на сонечку, розглядаючи, що діялося на подвір'ї.

Бабуся пускала під нього курчатко, і воно, горнучись до теплого м'якого котика, почувало себе дуже гарно. Гвоздик усе дозволяв. Але одного разу ми почули, що воно страшенно запищало. Кинулись ми туди і побачили, що Гвоздик вже несе його в зубах.

Його зараз впіймали, і курча відняли живе і здорове. Я ніяк не могла зрозуміти, навіщо він його взяв. Може, йому обридло з ним панькатися і він хотів збутися його, а може, впало на думку, що його можна з'їсти.

У нас ще багато говорилося про вірного Медведика, сірого та великого кота, що був мій з мамою і ніколи з нами не розлучався.

Одного літа ми поїхали гостювати до свояків, а бабусю попрохали доглядати Медведика. Вона його теж дуже любила. Після нашого від'їзду Медведик кілька днів нічого не їв і все ходив по хатах та блукав по подвір'ю, шукаючи та кличучи нас. Він був такий сумний, що, казали, на нього було жалко дивитися. Потім він став трошки їсти, але дуже мало, тільки-тільки, щоби не пропасти з голоду. Коли ми приїхали, то ледве пізнали його, так він змарнів.

З Мурчиного роду мені дістався майже зовсім білий котик, котрого всі величали Павлом Івановичем та казали йому "ви". З самого малку він був великим, міцненьким котенятком, а потім почав чогось все хворіти та хворіти і так й залишився хворим на все життя. Він був маленький, миршавенький, не ходив гуляти, і ніколи йому не хотілося їсти.

Я його дуже любила і все робила, щоби тільки він видужав. Найперше його треба було добре годувати, а він майже нічого не хотів їсти. І то тільки тоді, як і йому приспівувала. Оце, бувало, приспівую — він і береться до їжі, тільки перестану — він їсти кидає. Їв нешвидко і неохоче, що доводилося іноді по півгодини співати. Та ще було таке: співаю сумної, він їсть помаленьку, заспіваю веселішої — він їсть швидше, ще веселішої — він ще швидше. Всі з нас сміялися.

Потім він все-таки одужав і хоч не виріс, але став огрядненьким, повновидим котом.

При королюванні Чортишиного роду визначився підліток Масько. Він був якийсь особливий, не схожий на інших. Приміром, він не любив м'яса і взагалі тої страви, що люблять коти. Зате він живився зеленою цибулею, салатою чи часником. Коли ж чув запах солоних огірків, то робився мов божевільний. Бувало, часто викрадає огірки зі стола. Він був сином бабусиної Галочки, але Чортиха забрала його собі і сама виховала.

Одного разу я побачила, що він стоїть у саду перед зачиненим вікном і щось держить у зубах. Придивилася: аж то малесеньке котенятко. Я швидше відчинила вікно, і він, ускочивши в хату, положив мале переді мною. У нас довго згадували сей геройський вчинок. Коли б так зробила доросла кітка, що вже сама мала котенята, се було б зрозуміле, але щоби кіт, та ще й малий, про таке ніхто ніколи не чув. Кожний кіт, та ще малий, ніколи не догадався би, що то котеня, а подумавши, що то миша, з'їв би його. Таке бувало.

З того котеняти потім виріс темно-сірий котик з чорними оксамитними смугами. А Масько пішов літом жити в ліс та так там здичавів, що більше до нас і не вернувся. Ми його бачили тільки здалека, коли він приходив відвідувати наших котів.

Потім нас дуже потішали дві кіточки: Маленька та Сіренька. Вони були молодесенькі і однакові на вік і дуже щирі подруги з самого малку. У обох разом

найшлися котенята. У Сіренької вони були якісь слабі і через два дні загинули, а у Маленької найшлося тільки одно, досить велике і довге.

Їм поставили в кутку кіш, послали сіна, заслали чистенькою рядниною, і обі кітки мусили доглядати та виховувати свого одинчика. Але ж вони й самі були майже котенята, і їм самим ще хотілося гуляти, а не сидіти цілий день у коші. Вони найдужче любили сидіти у нас біля будинку. Щоби не кидати малого самого і щоби не сидіти біля нього цілий день, вони от що видумали: Маленька брала його за потиличну, Сіренька біля хвостика та несли туди, куди їм хотілося.

Котячий народ провадив невпинну війну з собачим. Багато котів загинуло в тій безглуздій боротьбі. Скільки ми не доглядали, скільки не обороняли, але собаки часто перемагали бідних котів і душили їх.

III

Далі я думала, як напишу історію собачого народу.

Відкіль він прийшов у наш двір і від кого повівся, се я не могла дізнатись у самих найстарших. Бог відав, може, собачий народ прийшов сюди ще з тими людьми, які уперше оселилися тут, на краї степу, над болотом.

Наші собаки були простісінькі селянські собаки — одні з довгими рівними хвостами, другі зі скуповдженими, важкими, повними реп'яхів, нечепурними.

Поміж собаками завсіди був один найстарший, котрого всі інші боялися і з котрим ніколи не сперечалися. Зустрічаючись з найстаршим, всі інші в ознаку пошани та слухняності покірливо лягали перед ним.

Собачі королі завсіди були якісь похмурі та люті не тільки до собак, а й до людей, не тільки до чужих, а й до своїх.

Різниця між котячим та собачим народом була ще та, що у котів здебільшого були короліхи, а у собак неодмінно королі. З них, крім лихої вдачі, ні один нічим не визначився.

Найстаршою у нас була Рябка, невеличка гладенька собачка, що завсіди лежала на рундуці. Вона майже всім нашим собакам приводилася або матір'ю, або бабою, або прабабою. Вона нікому не діймала віри і нікого з чужих не припускала до рундука. Навіть своїх завсіди добре обдивляла, особливо коли вони надівали що нове, чого вона ще не бачила. Раз, коли я уперше наділа нові чобітки, вона вхопила мене зубами за ногу і прокусила чобіт. А ми ж з нею були великі приятельки.

У неї між іншими нащадками була дочка Лиска, дуже розумна, хитра та розбишакувата.

Коли у Лиски найшлося перше цуценятко, Рябка забрала внука собі і не віддавала матері. Та, бувало, сяде біля колод, під якими Рябка ховала малого, та й почне вити так, що аж сумно робиться. Я піду, заберу цуценя і віддам Лисці. Рябка прийде і віднесе його назад. Так було, аж поки воно виросло.

Виросло страшенною розбишакою. Ганялося за курками, за котами, за баранами та телятами; рвало одіж у людей. Але парубки-наймити його дуже полюбили, і от за що. Бувало, вони у свято зберуться де на колодках і почнуть співати. Він прийде, сяде

проти них і слухає, та так уважно-уважно. Видно було, що співи йому дуже подобалися. Коли ж вони починали співати веселенької та швидкої пісні "Про Саврадима", він починав у такт вихитувати головою, потім схоплювався, крутився на одному місці і верещав, як навіжений.

Парубки його самого прозвали Саврадимом і завсіди панькалися з ним. Він же таке з ними витворяв, що я не знаю, як вони йому вибачали. Бувало, котрий іде двором, а Саврадим вчепиться ззаду зубами за чамарку та й тягнеться до землі. Таким чином навіть одержував. Він часто заносив сорочки та чоботи і ховав у бур'янах.

Далі він почав робити у хазяйстві такі шкоди, що дідусь казав віддати його кому-небудь. Один з наймитів забрав його з собою.

Лиска дедалі робилася теж такою шкодливою, як і син. То у вікно ускочить та все зі стола поприбирає, то у пекарню метнеться та хлібину вхопить, то курятник відчинить зубами та лапами і всі яйця повиїдає.

Про неї також думали, що вона і кури душить.

Коли саме на неї таке подумали, у неї найшлися цуценята, та аж десятеро. Дідусь сказав, що не хоче держати ні її, ні її дітей і щоби їх всіх куди-небудь віддали. Довелося віддати її з усією родиною до одної знайомої, що жила на другому кінці села.

То було восени. Погода стояла холодна, вітряна, дощова, а вночі ударив мороз.

Другого дня вранці я, ідучи попри хлів, де Лиска мала передше притулок, почула, що там пищать цуценята. Увійшла туди і побачила Лиску з усіма її дітьми. Вона була така знесилена, що не могла встати.

Показалося, що вона всю піч носила малих назад до нас. Позаяк вона знесилювалась і позаяк погода була така холодна, вона вночі добивалася до кількох селянських хат. Люди, чуючи, що щось стукає в двері, виглядали у віконце і бачили, що в двері дряпається собака з цуценятою. Проте ніхто їй не відчинив, і бідна Лиска мусила нести дитину далі.

Дідусь знову звелів випроводити її з двору. Знову її відвели та віднесли цуценят, і знову вночі вона їх поприносила. Так вона робила аж тричі, хоч нові хазяї і прив'язували її, і зачиняли у хлів. Але вона якось викручувала голову через ланцюг і видиралася з хліва.

Стало зрозуміло, що Лиску з двора не випроводиш. Вона якось сама догадалася, що дідусь не злюбив її, і стала так від його ховатись, що він її ніколи не бачив. Але що було робити з малими? Вона сама сховала їх у садку в агрусовому кущі. Тільки й там було небезпечно: дідусь часом проходив поблизу і міг почути їх голоси.

Коли б цуценята були більші, їх можна було б пороздавати людям, а куди ж було подіти таких малих?

Я попереносила їх аж під діброву. Там паркан був трохи похилений, і я, поприставлявши до нього усякого гілля та бур'яну, зробила їм затишну хатку. Всередині була викопана ямка та вистелена сіном.

Все було гаразд, поки цуценята були малі і сиділи там, але коли стали підростати ти вибігати, почалася невпинна турбота через них. Вони заблуджували у бур'янах, що,

певне, їм здавалися страшним лісом, і, злякавшись, починали галасувати. А дідусь же міг почути!

Лиска, як вони підросли, не могла вже сама годувати. Довелося мені носити молока, хліба та печеного гарбуза, хоч на мене часом гримали старші. Цуценята зачувши ще здалека, що я йду, починали радісно гавкати і всім гуртом вибігали назустріч. У мене аж душа холола.

Скінчилося на тому, що тільки вони трошки попідростали, їх довелося швидше роздати по людях, а Лиску відвести до знайомих, аж у друге село.

Найгіршою рисою собачого народу була ворожнеча до котячого.

Треба не забути згадати в історії про Жука, Рябчиного сина, що був моїм приятелем. Ми з ним завсіди гуляли, а коли я гойдалася, він лежав поблизу на траві.

Коли, бувало, я почну співати, він спочатку мовчить, тільки криво на мене поглядає. Потім він починав вовтузитись на місці, далі схоплювався і з розпукою починав вити. Я мусила замовкнути. Дехто мене втішав, що то він так захоплювався моїм співанням і сам хотів співати разом зі мною. Але мені здавалося, що просто воно йому обридає і він благав мене замовчати. Мене се обиджало.

Коли я йому давала хліба, а він вже наївся, то він починав носити його по всьому саду, аж поки не найшов прихожого місця, де і закопував шматок. Потім, коли він був голодний, а нічого було їсти, він відкопував закопані шматки і наїдався.

Взагалі ж талановитих у собачому народі було менше, ніж у котячому.

IV

Качки, кури та індики будуть у мене підданцями одного королівства. Се будуть різні національності, що належать до одного племені. Як, приміром, українці — одна народність, поляки — друга, москалі — третя, серби — четверта та інші належать все-таки до одного слов'янського племені.

Качки одно, кури друге, індики третє, а всі вони свійська птиця.

Як оселився у нас сей народ, я сього не знаю, се зникав в тумані віків або принайменше десятиліть. Властиво, у них було не королівство, а республіка. Правда, траплялося, що іноді вихоплювався який-небудь півень або індик, котрий намагався верховодити, але з того і для нього самого не виходило нічого доброго. Звичайно, кінець був такий, що він зчиняв яку-небудь бійку, в котрій і сам гинув.

Ми з бабусею дуже любили надвечір самі годувати кури. Тоді скликали усю птицю, і вони цілою хмарою покривали все вільне місце перед курником. Були там і білі, і жовті, і чорні, і сиві, і зозулясті, і рябі. Були гладенькі, кучеряві та волохаті, у котрих пір'я більш подобало на грубий волос, ніж на пір'я.

У мене і у бабусі між ними були свої. Приміром, мій був білий, трохи жовтуватий півник, з червоним, як жар, довгим хвостом.

Коли, бувало, попоївши, кури розліталися, на місці завсіди лишалося чимало усякого пір'я часом дуже гарного. Прехороші були довгі, чорні пера із золотисто-зеленим відблиском, що півні губили зі своїх питних хвостів. Я завсіди його збирала. Збирала також коротеньке пір'ячко кучерявих курок. З нього я робила квітки. Кожне

пир'ячко було пелюсткою, посередині трохи жовтої вовни. Виходила гарненька ніжна квіточка, котра і старшим дуже подобалася.

Качки були у нас білі, чорні та рудуваті. Якось нам хтось приніс яєчок диких качок, і у нас їх підложили свійським. Каченята повилуплювалися і повиростали. Були такі стрункі, сіренькі, кращі від свійських, але якісь полохливі та ніби сумні, особливо восени.

Восени вони не хотіли їсти, все ходили та ходили, робилися ще полохливіші. Здавалося, вони чули, що їм треба щось починати, але самі не розуміли того чуття. Вони були того пташиного роду, що від віків звик кожної осені відлітати у теплі краї.

Вилупившись у свійській родині, вони сього не могли знати, але несвідомо почували потребу кудись летіти. І бувало, коли над хмарами пролітали стада качок, прямуючи на полудне, вони починали метушитись, потім зупинялися і довго стояли задумані та зажурені. Певне, їм було тяжко зимувати у нас. Коли б вони вилупилися на болоті, десь поміж очеретами, то ледве почалася б осінь, ледве все почорніло б та посивіло, вони полетіли б туди, де сяє сонце, де все зеленіє та цвіте, де ніколи не жовкне трава і не падає сніг.

Взагалі качачим матіркам було більше турботи з такими приймаками, ніж зі своїми дітьми. Приймаків все надило над берег до ставка та на болото в очерети, куди свійські ходили тільки гуляти та купатися, а приймаки хотіли там жити.

Другого разу яєчка диких качок підложили квочці. Тільки вона їх уперше вивела гуляти, як вони зараз же пустилися над берег, позіскакували у воду і поплили. Квочка бігає берегом, махає крильми, кричить і от-от сама ускочить у воду на певну згубу. Вона думала, що вони потопляться, як потопилися б, коли б були її справжніми дітьми-курчатами.

Їх вона водила, аж поки повиростали, і увесь час дуже мучилася, бо ніяк не могла звикнути до того, що вони плавають по воді.

Одної осені якась квочка вилупила у бур'янах курча і не схотіла доглядати його, покинула. Тоді було вже холодно. Мале було дуже гарненьке, таке волохатеньке, жовте; і ми його для розваги часто брали в хату. Далі воно зовсім у нас зоселилося. Морока була з ним: треба було помалу ходити, щоб його не затоптати, та обережно зачиняти двері, щоб як-небудь його не придушити.

Воно відразу дуже при звичаїлось. Лізло на коліна, любило, щоб його гладили, і, наче котеня, сиділо за обідом, аби йому швидше давали такої смачної поживи, як каша або квасолини з борщу. Крім того, воно завсіди сперечалося з котями, бо завсіди лізло їсти з ними з одної миски і не хотіло, щоби вони разом їли, коли воно їсть. Наче та Чортиха!

Але коти якось на нього не гнівалися. Очевидно, його не слухали, а коли воно вже дуже розлютовувалося, відкидали його лапою геть. Взагалі вони ставилися до нього хоч і добродушно, але трошки згорда.

З того куряти виросла потім жовтувата невеличка курочка. Жила вона все-таки у нас, спала в світлиці на застеленому рядниною стільці (на другому місці нізащо не

хотіла спати) і в гарну погоду виходила гуляти. Після обіду мала звичку злітати на столик, на якому стояло велике дзеркало, і, сівши перед ним, починала чепуритися, щомить поглядаючи в нього на себе. Видно було, що вона собі дуже подобалася і що їй було дуже приємно дивитись на себе.

Жила вона у нас років п'ять, а потім, занадто наївшись пісного борщу, загинула. За нею у нас всі плакали.

Взагалі курячий та качачий народ жили в згоді між собою. Що ж до індиків, то можна сказати, що сей на род дуже задиркуватий, не дуже-то розумний і лихий до інших. Індики не знати чого часто нападали на курей, особливо на курчат, і кілька разів траплялось, що і вбивали їх.

Окрім того, індики дуже чванливі і багато в них безглуздої пихи. Цілий день вони ходять, колесом розпустивши хвоста, орючи крилами землю та так надимаючись, що вся голова робиться червоною, а очі вилазять, мов у рака.

Визначних між ними я не знала і ні від кого не чула, щоби такі між ними бували.

V

Барани та телята мали належати теж до різних народностей, але до одного племені — до дворової худоби.

Устрій у них був республіканський. Телята — то добродушний, покірливий народ, котрий, одначе, любить тікати в поле до корів і гасати по подвір'ю з муканням. Він якось мало знаний. Мені здавалося, що вони всі майже однакові на вдачу, але се здавалося, мабуть, тим, що я з ними була не дуже знайома.

З визначних я пам'ятаю тільки одно, та й то визначилося воно якоюсь чудною вдачею та незрозумілим смаком. Воно чимало шкоди наробило і багато часу усім голови морочило.

Воно було славного роду — його прадіди прийшли аж з Швейцарії.

Зважаючи на високе походження, його ніколи не пасли разом з іншими телятами, а пускали на подвір'я. Тут воно виявило чудний смак: хотіло житись тільки тканинами. Де б воно не побачило яку білизну, яку одежу, зараз вхоплювало її і, наскоро пожвакавши, ковтало. Скільки воно у нас тоді всячини знищило, так і не злічити. Далі, позаяк вже стали берегтися та нічого не вішати так, щоб йому можна було дістати, воно почало перескакувати через високі паркани та навчилося спинатися на задні ноги, коли що високо висіло. Потім унадилося до сусід і там наробило чимало лиха.

Якось я побачила, що покоївка необачно повісила рушник на паркані і що теля вже поспішається туди. Кинулась я бігти, але воно мене випередило. Коли я добігла, то в нього з рота стримів тільки кінець рушника. Я вхопила той кінець і витягла увесь рушник, зовсім цілий, тільки дуже заслинений.

А бувало, коли стоїш поблизу, то воно так і простягнеться, щоби вхопити за одежу, — і очі робляться хижі-хижі.

Згодом воно почало тікати на село і там навідуватись по дворах, де бачило яку білизну чи одежу.

Довелося продати його людям на хутір, де воно не могло робити стільки шкоди.

Поміж баранами було кілька визначних. Треба сказати, що кожна тварина, коли з нею обходитися та придивляти до неї, здається розумнішою, ніж думають звичайно про неї люди (може б, і індики показалися б розумнішими, коли б я до них краще придивлялась).

Приміром, барани. Адже кажуть: дурні, як барани. Але коли з ними краще познайомитися, то бачиш, що вони зовсім не дурні.

Восени вони у нас паслися на подвір'ї. Я їх дуже боялася, бо вони билися. Коли не встигнеш втекти або нікуди тікати, він розженеться та й вдарить своїм рогатим лобом, мов каменем.

Познайомилася я з баранами вже тоді, як мені було десять років.

Хоч се вже буде відноситися не до їхньої історії, а до моєї біографії, я мушу розказати, що дуже любила 'їоні. Розуміється, запрягати справжні коні та правити тими я не могла.

Тим-то я користувалась чимсь іншим, впевняючи себе, що то справжні коні. Зовсім малою я їздила на паличці; тоді у мене були усякі "коні", котрих я навіть любила, котрих водила напувати і котрим носила сіна, наче вони були справді живі.

Коли раз хтось відтоптав хвіст моєму улюбленому гнідому, я плакала. Мені було жалко, бо здавалось, що його болить. Коли я стала трохи старшою, мені так само хотілося їздити верхи. Тільки палички мене вже не вдовольняли. Хотілося хоч вже не справжнього коня, але все-таки якогось живого.

На чому ж я могла їздити? На телятах? Так у них спини попереломлюються. Собаки теж не підвезуть. Хіба на баранах?

Але ж я і здалека боялася до них приступити. Та вони й самі не припустили б мене, бо були дикуваті. Я порадилася з одною дівчиною. Вона мені сказала, що коли була малою та пасла вівці, то частенько їздила на баранах і вже знає, як з ними поводитися.

Я попрохала її стати мені в пригоді, і одного дня, загнавши баранів у закуток біля возівні, вона вхопила одного за роги і скочила верхи на нього.

Він кинувся тікати, і вона покотилася у бур'яни. Але я вже знала, як треба робити. Щоби довго усього не розказувати, я скажу, що привчила баранів справлятися замість коней. Вони так призвичаїлися до мене, що прибігали, коли я їх кликала, лягали біля мене, коли я сиділа, і дозволяли мені робити з собою все, що я хотіла. Але хто міг подумати, що тим лютим баранам можна було надівати на роги "уздечку", а на спину "сідло", їздити на них верхи та правити, наче кіньми. Очевидна річ, що я поводитися з ними дуже ласкаво, годувала і ніколи не била. Ні один мене теж ніколи не вдарив. Я часто їх пригощала ячменем та лопухами, котрі вони дуже любили.

Найстаршим був у них великий чорний, вже трохи посивілий баран з золотистими блискучими очима.

Я не любила його, але шанувала. Він теж не виявляв ніякої прихильності до мене, однак ні разу не вдарив, хоч інших бив дуже часто. На ньому я й не трібувала їздити.

Я найбільше любила невеличкого білого барана з жовтуватими рогами, за які я його назвала Злоторогим. Він теж був немолодий, але першим привчився і був добра та

щира тварина.

Тільки я на ньому взагалі не часто їздила, бо боялася його втомлювати. Він любив, щоб я його гладила по морді. Другий баран, на котрому я їздила найчастіше, називався Сивий. Був він великий, високий і ще молодий. Вдача у нього була не дуже-то гарна: любив битися, особливо з моїм Злоторогим, але, як кінь, був добрий, бігав швидко, не трусив, і правити ним було легко — відразу все розумів.

Четвертий був зовсім молодий і звався Бистрий. На ньому було трудно їздити, бо був дуже непокірний і любив скидати. Навіть сісти на нього було нелегко, бо не стояв, а треба було сидати, як він біжить. Коли до мене приходила моя подруга Варка, я завсіди давала їй Сивого. Але їй все заманювалося їздити на Бистрому. Кілька разів він її скидав, а востаннє так з розгону кинув її в кропиву, що вона більше не зважувалася на нього сидати.

Другої осені я теж їздила на баранах, хоч мені було вже трохи соромно. Але ж так було приємної Отсе, бувало, їдеш на барані і поперед себе других женеш. Заїдеш поміж височенні бур'яни, нічого ніде не видно, тільки небо вгорі ясніє. Здається, ніби їдеш якимсь тропічним незайманим лісом, стародавньою пущою. Нібито й не знаєш, куди приїдеш і що трапиться у дорозі. Правда, я ніколи не зустрічала ніяких хижих звірів і не приїздила ні до яких дикунів-людоїдів, але траплялось несподівано виїхати на незахищене місце і опинитись перед такими очима, перед якими мені зовсім не хотілося показуватися верхи на барані.

Особливо я боялася виїхати проти дідуся. Але як не береглася, а раз таки опинилась перед ним. Тоді на моєму коневі було синє з червоною облямівкою сідло, уздечка була обшита червоною стьошкою з блискучими гудзиками.

Дідусь не хотів завдавати мені сорому і відразу став дивитися в другий бік. Ніби мене і не бачив. Я швидко скочила з барана і потягла його назад у бур'яни. Тоді я вся трусилася від сорому та жаху.

Їздила я на баранах аж три осені. Далі було вже і соромно, і шкода баранів, бо я стала велика, то їм було важко мене возити.

* * *

Історії я так і не написала. Кілька разів починала, але якось погано виходило. Річ в тім, що в історію кожного народу впліталось стільки моїх власних спогадів, що вона часто оберталася ніби на мою власну життєпись. Історія — не історія, спогади — не спогади. Так моя мрія і не здійснилася.

Жаби

Коли я була малою, у мене малося багато всяких ляльок та забавок. Пам'ятаю, наприклад, цілий "гарнітур" — канапка, столик і крісельця, та стільчики з темного різного дерева для ляльчиних покоїв, зелену карету, усяку худобу тощо. Звичайно, було кілька ляльок, що мали дуже гарне вбрання: так — чорнява та синьоока мала чудове українське вбрання, червону шовкову сукню та синю вовняну; білява, з карими очима, мала все біле шлюбне вбрання та рожеву сукню, вся в плетеві, і ціле зимове одіння.

Але я та Маруся (дівчина моїх літ, що жила в нас) та тринадцятилітка нянька Настя

(мені самій тоді було ледве сім літ), що разом з нами, меншими, захоплювалась забавками, щось мало гралися тими пишними ляльками. Нам були миліші ті ляльки, що ми власними руками робили з платочків.

Напевне, всім відомо, як робляться такі ляльки: зав'язується вузлик з білого платочка — це голова; на вузлику намальовуються брови, очі, ніс та уста. Потім скручується другий верчик і прив'язується впоперек під головою — це руки. Тоді вже таку ляльку прибирають. Сяк-так шиється сорочка, стан обгортається червоним або рябеньким платочком — то ніби спідниця, менший та вужчий, іншого кольору платочек — попередниця; плечі загортають хусткою, звичайно чорною, а голова зав'язується теж хусткою, тільки барвистою.

Коли ж лялька — чоловік або парубок, то її, без довгої роботи, всю обгортають чорним або сірим і підперізають якою-небудь кольоровою вовниною.

Таких ляльок у нас потроху набралось дуже багато. Думаю, що то не буде занадто, коли я скажу, що у нас їх було з півсотні.

В ту пору ми вибрали собі для гуляння світлицю, і там дійсно запанували — не так ми, як наші ляльки. Треба ще сказати, що ми їх, не знаю чого, назвали королями, але старші, теж не знаю чого, заборонили нам так їх називати і звеліли вибрати інше назвисько. Думали ми довго і, теж знов не знаю чого, назвали їх жабами.

Наші жаби розташувались скрізь у світлиці, але головна їхня домівка була під роялем. Там були їхні покої. У самому кутку — світлиця, далі — їдальня та спальня. Все, всі меблі у жаб'ячих покоях були зроблені нашими руками. Каліки бути ті меблі, незграбні, та нам вони були більш до вподоби, ніж ті даровані, що лежали так і не займані в скринях. По стінах у жаб'ячих покоях висіли наші власноручні малюнки, підлоги вистелили килими нашої ж таки роботи.

У другому кінці світлиці, під столом, накритим довгим обрусом, на пухнастому килимі, ми зробили жабам сад. Се, пам'ятаю, було восени, коли вже не було ніяких квіток. Ми наламали соснових гілок, назбирали півсухої папороті і поставили у глечиках з водою під столом, на килимі.

Одно слово, було в наших жаб усе, і нам я ними було дуже весело. От тільки бував іноді клопіт, як у жаб'ячі хати залазили кошенята. Се разом бувало й дуже смішно, бо ми тішились кошенятами ще більше, ніж ляльками, і не могли їм забороняти, як вони починали хазяйнувати.

Вони перекидали всі меблі, і часом трошили їх, зривали з стін малюнки і в зубах виносили насеред хати, щоб гратися.

Одначе далі доводилось-таки не пускати кошачого роду в світлицю, бо не можна було зробити ладу у жаб'ячих хатах!

Нема чого дивувати, що тих жаб у нас було дуже багато. Річ в тім, що ми з ними уряджали такі забави, котрих не можна урядити з кількома купованими ляльками. Наприклад, весілля з друзками, з боярами та з гостями.

До сього треба було готуватись кілька день: убрати ляльки, як подоба при такій нагоді, напекти калачів, наробити ковбас тощо з товченої крейди та цегли, звити

"вільце", прилаштувати селянську хату, наготувати коней та возів чи то саней для поїзду. Вози чи сани — з дощечок, коні з ломачок на чотирьох шпичках — все власної роботи.

Молодій та дружкам прироблювано коси. Чорнявим — з чорної вовни, білявим — з конопель.

Часом зміст бралось з пісні: батьки віддавали дівчину за нелюба. І вже тая з нас, що говорила та плакала за дівчину, так сама справді нажурювалася, що потім звечора довго не могла заснути — так їй було тяжко та сумно! І як же ненавиділа вона того нелюба (обгорненого чорним суконним платочком та підперезаного червоною вовниною), що був такий немилосердний та зав'язував світ їй, отій Марусі з кількох барвистих платочків! Хотілося хто його зна що йому зробити! Та несла була: за його ж стояли Марусині рідні батько та мати...

Досить часто гралися в "похід", себто як військо іде на війну, а рідня проводить вояків, плаче та журиться.

Річ в тім, що через наше село часто проходили полки, часом навіть отаборювались і на спочинок. Бувало, тільки хто крикне: "Москалі йдуть!" — то ми вже всі три зараз у батьківському кабінеті на столі опинимось! Дуже цікаво було дивитися, а надто, як москалі кінні.

Звичайно, після сього хотілося гратися в похід. Всі жаби вбиралися в темпі платочки, прив'язувалися до паличок — і військо виступало в похід.

Попереду їхав полковник, увесь у золоті (з цукеркових папірців). Вояків проводили жінки та діти, що гірко й довго плакали, бо військо йшло на війну і не знати було, хто вернеться живий, а хто поляже там на чужині!..

А потім знову цілий день хотілося все плакати і звечора ніяк не можна було заснути...

Аж ось несподівано нам трапилась біда: від кухлів з водою у жаб'ячому саду, під столом, зацвівсь і почав облазити килим. Старші додивились і наказали викинути "сад". Але на тому не стало. Почався загальний огляд усієї світлиці. Звернули увагу на безліч жаб і без жалю сказали повикидати їх геть, "щоб не заводили пороху".

Але жаби були нам такі милі, що я стала дуже прохати, щоб їх не займали. Я вже їх любила, начебто вони були живі істоти.

Бачачи, що я дуже зажурилася, старші пішли на хитрощі, — як тепер розумію, дуже невдатні.

Вони, а за ними і наймички, почали мене впевняти, що ніби по ночах жаби оживають і часом чинять великі прикrostі. Наприклад, вони часто приходять до дитячих ліжок, влазять і починають душити дітей.

Мені стало страшно, але разом ще більше шкода жаб. Коли вони справді бувають живі, то як же їх викинути? Вони ж будуть мучиться! Я ще дужче обстоювала їх, але разом почала й боятися. Увечері не зважалася zostаватися з ними в світлиці сама.

Якось увечері одна з наймичок, що, видно, була вигадлива, розказала мені, як вона, будучи малою, наробила собі жаб, а потім, прокинувшись уночі, почула, що вони всі

позлазили їй на груди і силкувалися здушити їй горлянку. Вона розповідала так, мовби те їй справді було, а в мене аж душа завмирала від жаху! Боялася навіть лягати спати.

Коли таки лягла та заснула, мені приверзлося, ніби з дверей вийшов увесь жаб'ячий гурт і помаленьку по ніжках од ліжка та по ковдрі, що спустилася кінцем додолу, стали злазити до мене. Я чула, як вони шарудять вже на самому ліжку, як торкаються, як прямують до голови... Я скрикнула і прокинулась.

Другого дня я була певна, що те все справді діялося, а не снилося. Мені стало страшно-страшно і разом гірко: що поганого зробила я тим жабам, що вони хотіли мене задушити? Думала, пригадувала, чи не скривдила чим їх. Може, занадто примушували їх гратися? А так мовби все було як слід, усе їм було. Он кажуть, що взагалі вони всі лихі... Що мені робити?

Я не втерпіла і розказала про свій сон. Мені порадили того ж вечора попалити жаби. Але я і слухати такого не могла! Як-то палити їх, коли вони можуть оживать? Коли вони можуть бути живими, то вони мучитимуться, як горітимуть!.. А як згорять, то вже я їх ніколи не побачу... їх уже ніде не буде...

З другого боку справу з жабами треба було якось уладнати. Попрохала, щоб їх сховали в комору. Звичайно, не схотіли.

Пам'ятаю, надходив вечір. Удень упав сніжок і трошки забілів землю, але не зовсім, — де-не-де вона ще чорніла. Небо було сіре, ніби низьке та сумне. Я стояла перед вікном і думала, що мені робити. Таки не дати викинути жаби? Але скрізь з темних кутків, з-під меблів мені вчувалося ледве примітне шарудіння та рух, мовби жаби почали викрадатися з світлиці...

Дедалі ставало все страшніше. Далі я зважилась: нехай однесуть жаби у сад, під бузковий кущ. Покликала Марусю та Настю, швиденько зложили жаби у часопис і віддали наймищці, щоб положила під бузковий кущ.

Коли дівчина вернулась і кинула в пекарні під піч порожній часопис, я заплакала. Плакала, плакала та плакала. Я уявляла собі, як страшно жабам лежати на чорній, холодній землі. А як вже прийде темна ніч, коли ніде нікого не буде чути... тільки в лісі витимуть вовки та гавкатимуть злякані собаки...

Як я могла туди послати жаби, Боже мій?! Чи справді не краще було попалити, щоб не мучилися довго?

Не витримала і пішла прохати, щоб дозволили хоч на цю ніч забрати їх у хату; потім можна буде вранці однести назад, то вони за день якось все-таки привикнуть. Не дозволили.

А я лягла на ліжко плакати. Бідні мої жаби — як їм холодно та страшно! Ніколи не буду гратися в світлиці, бо там усе їх нагадує!..

Другого дня була завірюха, і мене не пустили одвідати їх. Потім через який час настали сонячні днини і я вийшла походити. Найперше — пішла одвідати жаби; але не побачила їх, бо навкруг бузкового куща навернуло цілу кучерюгу.

Весною, коли сніги порозтавали, я прийшла до куща і побачила під ним купку брудних платочків...

Мені стало дуже тяжко і ніби чогось навіть страшно...

Я більше ніколи туди не ходила і якось вже більш ніколи не мала бажання гратися ляльками.

На толоці

Був сонячний літній день. Після вчорашнього дощу було не дуже душно, а трава зеленіла, наче навесні.

Ми з Варкою, моєю подругою, сиділи удвох на гойдалці, і в обох нас було однакове бажання — витіяти що-небудь нове та цікаве.

— А чи таки не попрохати, щоб нам дозволили погнати телята на толоку? — сказала я.

— Давай попрохаємо! Може, і вдасться.

Погнати телята на толоку було нашою давньою мрією, але ми ніколи не зважувалися прохати дозволу, бо були певні, що нас осміють, а дозволу не дадуть.

— Ну, ходім! — наважливо сказала Варка і спинила гойдалку.

Прийшли ми до старших дуже засоромлені і стали.

— Кажіть ти! — сказала мені Варка, підштовхуючи мене вперед, а сама одступаючи назад.

— Кажіть ти! — сказала я, роблячи так само.

— Кажіть!

— Кажіть!

Я почала ледве чутним голосом:

— Чи можна нам телята... — В мене увірвався голос, бо всі на мене дивилися такими очима, мов сподівалися, що я маю казати якусь велику дурницю.

Варка, побачивши, що справа може загинути, з одчаю голосно скрикнула:

— Телята погнати пасти на толоку!

Старші посміялися з нас, але дозвіл дали. Ми бігом утекли в сад і знову посідали на гойдалці, щоб порадитись, як і що робити.

— Як тільки пообідаємо, та й гайда! — мовила Варка.

— А за обідом будемо їсти дуже мало. Візьмемо а собою полудень і будемо полуднувати, як справжні пастухи. Коли будемо голодні, то полудень здасться смачніший. Візьмемо хліба, солі, огірків і кавун, попрохаємо печені...

— Печені? — здивувалася Варка і аж скривилася. — Де ти чула, щоб справжні пастухи брали собі на полудень печеню? Тоді ми не будемо як справжні пастухи.

— А й правда!.. То я забулася! — згодилася я, і мені стало неприємно, що сказала таку дурницю.

Ми почали лаштуватися.

Тоді у мене був возик, що залишався ще від тих часів, як я не вміла ходити і мене возили. То був звичайний плетений возик на справжніх, кованих залізом колесах. Я навчилася їздити у йому самотужки. Для цього треба було взяти у кожену руку по одній міцній палиці, сісти у возик і, упираючись ними в землю, посувати возик уперед. Так ми вміли їздити досить швидко, і втіха від того була нам величезна!

Збираючись на толоку, ми положили у возик рушник з харчами, рядно та кілки для намету і поки що завезли возик у сарай, щоб коти або собаки не поживилися нашими харчами.

По обіді, коли старші полягали відпочивати, ми зайняли телята і погнали їх за ворота, через дорогу, на толоку. Я вимахувала довженною гнучкою лозиною і гукала на телят. Варка держала свою лозину під пахвою і тягла за собою на шнурі возик.

Толока була без краю довга, але не широка, бо з одного боку був садок, а з другого сусідський баштан.

Ох, як гарно та весело було нам тоді! Ми почували себе зовсім дорослими, бо нам же доручено велику справжню справу. Це ж бо не жарти — пасти телята! Вони ж могли б піти на чуже або просто куди-небудь повтікати, коли б не ми.

Сонце припікало. На селі було тихо. Телята були якісь непевні на погляд, мов щось надумали заборонене, і не хотіли пастись.

Ми розіп'яли на кілках рядно посеред толоки, на самому сонці. Звичайно, можна було просто піти та отаборитись під тином біля саду, де був холодок, але це ж було б дуже вже просто. Такий холодок можна було знайти і дома, не виганяючи телят на толоку. Ми, як справжні пастухи, повинні були примінятися до обставин і захищатися від сонця своєю вигадкою.

Намет наш вийшов дуже тісний та куций, у йому можна було сховатися тільки по пояс. Окрім того він чогось не стояв і кілька раз падав.

Тільки ми з Варкою добре примостилися під ним, як я побачила, що телята вже прямують до сусідського баштану. Я швидше побігла та завернула їх. Пригнала в ж до самого намету.

— Бач, Варко, коли б не ми, то телята увесь баштан потолочили б! — сказала я, забуваючи, що якби по ми, то телят би й не було на толоці...

Телята стояли, посхилявши голови до трави, наче б паслися, але я, лежачи, добре бачила, що вони щось інше мають на думці. Нібито попасаючись, вони всі разом почали одходити все далі та далі од шатра, потім раптом, позадиравши хвости та вибрикуючи, пустилися до баштану.

Я кинулась за ними. Настигла їх тоді, як вони вже приступали до огудини.

Одігнавши їх, я знову вместилася під наметом біля Варки.

Не минуло і п'яти хвилин, як телята знову подались на чуже. Мені вже стало трудно стільки бігати за ними по сонцю.

— Варко, — мовила я, — он телята знову на чуже йдуть!

— Треба, значить, завернути, — відказала вона, заплющуючи очі.

— Може б, ти сього разу завернула!

— А чому ж не ти?

— Бо я ж уже кілька разів бігала!

— Так ще раз побіжи, а то мені якось не хочеться вставати.

Це мене роздратувало, і я зауважила:

— Адже ми разом взялися пасти... А тепер виходить, ніби я сама...

— Я не знала, що ці телята тільки те й робитимуть, що бігатимуть на чуже! Якби знала...

— Ну, так що робитимеш? Я сама не буду їх пасти!

— Нехай будемо через раз. Ти сей раз заверни, а я удруге... Може, вони більш уже не бігатимуть... Таке сонце, що й під наметом душно, а тут ще ганяй за ними!

Я ще хотіла сперечатися, та побачила, що телята вже близенько біля баштану. Довелося бігти.

Через кілька хвилин телята, попасаючись, знову пішли від нас.

— Варко, твоя черга завертати.

— Вони ще не на чужому.

— А що ти думаєш — завертати їх тільки тоді, як вони потолочать огудину?

— Та, може, вони й не схотять туди йти! Хто його зна, яка в їх думка!

— Варко, вони вже біля баштану! Біжи!

— А що б їм! — гнівно гукнула вона і вилізла з-під намету. Потім витягла з возика харчі, положила їх у траву, сіла у возик і поїхала до телят.

— Варко! Варко! Біжи пішки, бо поки ти доїдеш, телята увесь баштан витолочать!

Варка наче й не чула.

— Варко, біжи!

— Я не люблю, щоб мною командували! Коли так, то я й зовсім не хочу. Буду я бігати по сонці! — відказала Варка і повернула назад.

Телята були вже на чужому, і я побігла до їх. Вони наче показилися. Одне сюди, друге туди, третє он куди!.. Бігала я, бігала, ледве позганяла. Дивлюсь, вопик стоїть біля саду, Варка кудись поділася, а наш полудень їсть сусідський собака, ще й рушника прогриз!

Я швидше одігнала собаку і оглянулася навколо. Парки немає. Хіба в саду? Я підійшла до садка, зіп'ялась на тин і заглянула туди. Варка лежала у чудовому холодку під липами і їла яблуко. Здалеку було видно, яке воно велике та червонобоке. У мене сльози з очей так і линули! Але зараз я їх втерла, бо взагалі завжди соромилась плакати. Мені стало так гірко, що мені доводиться по такому сонці самій за телятами бігати, що собака харчі поїв і рушник порвав, що Варка ні про віщо не дбає і лежить у холодку та їсть собі яблука.

Мені страшенно схотілося віддячити їй за такий нетовариський вчинок. Але як?.. От що: оджену я телята додому. Адже я сама не можу їх впасти!

В одну хвилину завернула телят і погнала додому.

— Лишки, лишки додому! — вигукувала я навмисно голосно, щоб Варка почула. Через хвилину з-за ліси з'явилося здивоване Варчине обличчя.

— Куди ти їх женеш? — попитала.

— Додому.

— Навіщо?!

— Бо я сама їх не впасу.

— Постривай! Ось підожди! Тепер я вже буду завертати! — гукала Варка.

— А я тепер вже не хочу пасти! — гукнула я голосно, бо вже була далеченько від саду. Перегнала через дорогу, одчинила ворота і, одчиняючи, оглянулася на сад. Варка теж верталася додому; за собою на мотузку тягла возик. Вона йшла, похиливши голову, мабуть, чи не плакала. Мені стало її шкода, але я вже не мала більш охоти починати знову і одігнала телят за клуню.

Погодились ми з Варкою тільки аж увечері.

Джерело: Кибальчич Н. К. Спогади kota Сивка: Казки та оповідання.— К.: Веселка, 1993.